

УДК 811.163.41'367.622

811.163.41

811.163.41:811.112.2

DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina36-65161>

Оригинални научни рад

Милена М. СТОЈАНОВИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

Кристина З. ИЛИЋ**

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за германистику

АСОЦИЈАТИВНИ ПРОТОТИП ПОЈЕДИНИХ ДВОСЛОЖНИХ ИМЕНИЦА ГЕРМАНСКОГ ПОРЕКЛА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: У овом истраживању анализиране су 22 двосложне именице немачког порекла у српском језику од 356 њих из ексцерпираних грађа *Речника српскога језика* Матице српске. Анализа је спроведена асоцијативним експериментом путем онлајн-анкете и контекстуалном анализом синонима на друштвеној мрежи Фејсбук. Анкета је имала три целине. Први део чинило је 5 стимулуса германског порекла са првих 11 најфреквентнијих асоцијата са циљем да се дође до податка о томе у којој мери су присутни стереотипи код узорковане српске лингвокултурне заједнице у вези са лексемама *лојор*, *лејва*, *кликер*, *шијала* и *цијла*. Други део тицао се компаративне анализе употребе двосложних именица германског порекла у односу на синониме српског (и једног турског) порекла конкурентне германизмима *ваја*, *ванила*, *есцаји* и *мајсијор*. Трећи део упитника тицао се ставова испитаника о позајмљеницама у српском језику, међу којима су и германизми. Резултати су показали да стереотипи нису присутни у већој мери, али тамо где се срећу, резултат су колективног сећања и представљају „културални пртљаг”.

Кључне речи: лексикологија, германизми, речи страног порекла, лингвокултурологија.

Немачки и српски језик два су језика из различитих језичких породица индоевропских језика па би темељна анализа германизама у српском језику обухватала и историјско-политичке, друштвене и културолошке елементе ових народа. У овом истраживању, пажња је усмерена на лингвокултуролошки приступ пошто култура помоћу конотације лексема игра значајну улогу у језику. Језик и култура су, сматра В. А. Маслова „облици свести који одражавају човеков поглед на свет” (2001: 59) па је језик као средство комуникације и консолидације „способан да

* ORCID 0009-0003-7474-8687, stojanovic.milena77@gmail.com

** ORCID 0009-0002-7426-5530, kristina.ilic997@gmail.com

одражава културни и национални менталитет својих говорника” (2001: 63). Суштински аспект културе и језика чини *сйереоийи*,¹ који је у корелацији са *наивном сликом свеџа* и важан је за ово истраживање, имајући у виду вредносне ставове оба народа у истраживању Р. Драгићевић о Србима и Немцима (у оквиру пројекта *Ушйицај немачке и српске кулйуре на језик Срба и Немаца*)², па отуда мотив да се спроведе истраживање о томе у којој мери узоркована група испитаника српске лингвокултурне заједнице показује присуство стереотипа према појединим двословним именицама германског порекла у српском језику које често користи.

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП

Према А. Павловој (2013), „стереотипе треба третирати са крајњим опрезом: они нису својствени свима, и не у истој мери, и стога тешко могу послужити као знак заједничке културе” (2013: 175). Она наводи да се „способност рефлексije о стереотипима повећава са дубљим продором у друге језике и друге културе” (2013: 237). Са друге стране, А. Вјежбицка (1996) верује да су „емоционални концепти изражени различитим језицима веома добро моделирани помоћу менталних скрипти” (1996: 336) на основу којих „изворни говорник може да тумачи осећања и моделира своје емоције и односе са другим људима” (1996: 343). Важан је и став Е. Балашове (2005) да је „стереотип, акумулирајући одређено стандардизовано колективно искуство усађен појединцу у процесу учења и комуникације са другима, те да му помаже да се креће кроз живот и усмерава своје понашање на одређени начин” (2005: 8).

Према Р. Драгићевић (2024), стереотипи се „обично негативно вреднују” јер су они „производи одређених стратегија мишљења које човеку служе да би се боље прилагодио заједници у којој живи” (2024: 80). За Ј. Бартмињског (2011) стереотип је суд у вези са неким ентитетом и субјективно је детерминисан. За В. А. Маслову (2001) лингвистички стереотип представља не само реч, већ и „сваки утврђени израз који се састоји од неколико речи” (2001: 108).

Когнитивни лингвисти, попут Љ. Поповић (2008), сматрају да говорник прибегава стереотипу јер је „свесно убеђен да је информација која је садржана у

1 Појам *сйереоийи*, осим у лингвистици, среће се и у социологији, психологији, етнологији и сл. а први га је употребио В. Липман 1922. године, наводећи његову психолошку и друштвену функцију. Он је веровао да људи најпре неки ентитет дефинишу пре него што се сусретну са њим и та психолошка функција стереотипа показује да постоје „слике у главама” људи, тзв. претпојмови важни за перцепцију, те да они дају стереотип. Друштвена функција стереотипа, према Ј. Бартмињском (2011), огледа се у томе да људи бивају, захваљујући стереотипу, са „осећајем сигурности и прилагођености стварности” (2011: 172). Појмом *сйереоийи* бавили су се и Ј. Апријесјан, С. М. Толстоја, П. Бжовски, Р. Бугарски и др. Отуда се разликују друштвени, ментални, културни и етностереотипи.

2 Истраживање Р. Драгићевић показало је да су „српски испитаници склонији грађењу етнокултурних стереотипа (и то, махом, негативно обојених) од немачких испитаника, што се испољава тако што ће им значајно чешће прва асоцијација у вези са називом неког етника или топонима бити у вези са стереотипом” (2010: 211). Тако је Србима најфреквентнији одговор на стимулус *Немци* – *Хишлер*, а Немцима најчешћи одговор на стимулус *Срби* јесте *Хрваши*, што је, према Р. Драгићевић, очекивано „због културних, политичких, географских и језичких веза које постоје између ова два народа” (2010: 207).

стереотипу најобухватнија и најбоље репрезентује одређени појам” (2008: 65). Као такав, стереотип је „асоцијативни прототип” полидимензионалан, организован биполарно и његово семантичко поље чини центар и периферија. Према Љ. Поповић, центар стереотипа чини „информација есенцијалне природе”, често подударна енциклопедијском знању, „иако је њеној спознаји водио пут интуиције” (2008: 64), а остала значења семантичког поља стереотипа налазе се на вредносној скали позитивно или негативно маркирана. Као део колективне представе стварности, стереотипи, сматра Љ. Поповић (2008), због мањка адекватног обрасца садрже контекст социјалне интеракције и висок ниво апстракције.

Људи су склони да одређене ентитете вредносно оцењују, па је зато *језичка слика свешта*,³ према Ј. Бартмињском, „субјективни портрет а не фотографија реалних предмета” (2011: 46) и има антропоцентричан карактер. Она „постаје друштвено прихваћена и спаја људе у датом друштвеном кругу, стварајући јединство мисли, осећања и вредности, секундарно утичући (којом снагом – то је већ предмет спора) на то како чланови заједнице опажају и разумеју друштвену ситуацију” (Бартмињски 2011: 46).

Имајући у виду да се путем асоцијативног упитника може одредити концептуални састав стереотипа, чију когнитивистичку структуру, према Љ. Поповић (2008), чине емотивни контекст и исконске представе, односно ментално и перцептивно искуство, у овом истраживању скреће се, најпре, пажња на неколико важних детаља у вези са контактом српског и немачког језика. Затим се анализа усмерава на *језичку слику свешта* помоћу анализе примера одабраних двосложних именица немачког језика у српском, тј. у којој је мери негативно вредносно на скали оцењено њихово присуство у свести узорковане групе. Наиме, закључак Ј. Ђукановића (2012) да истраживања контаката немачког и српског језика нису само лингвистичка, већ и социолошки и културолошки важна, те да је задатак културологије да „оцени вредност међујезичких контаката и сусрета за нашу културу и њено приближавање другим културама у Европи преко културе немачког језичког простора” (2012: 32) јасно показује колики значај има контакт ова два језика.

Историјско-политички, друштвени и културолошки приступ германизмима у српском језику среће се код неколико значајних аутора попут М. Тривунца (2003), Ј. Костић Томовић (2017), Ј. Ђукановића (2012), Б. Голубовић (2007), А. Пеца (1986), З. Мартинова (2004) и др.

Према раду М. Тривунца (2003), објављеном први пут 1937. и касније као поглавље у Софронијевићевој (2003) књизи *Срби и Немци*, историјски контакти ова два народа запажени су још у VIII веку, када су панонски Словени затражили помоћ од Бавараца у борби против Авара (2003: 83). Контакт ова два несродна језика наставио се током времена и евидентан је у виду реда речи, интерпункције и лексике. Лексички, приметан је код тематских група које се тичу јела и пића, покућства и куће, одела, заната и занимања, преведених речи и израза (Тривунац 2003: 79, 159),

3 *Језичка слика свешта* чврсто је повезана са вредностима и, према Ј. Бартмињском, она „зависи (изводи се, потиче) од јавно или прикривено установљеног система вредности” (Бартмињски 2011: 74). Она представља „интерпретацију стварности садржану у језику која се може представити као комплекс судова о свету, људима, стварима, догађајима” (Бартмињски 2011: 46).

а ареално значајна је Војводина. Интензивно и планско насељавање Немаца извршено је у XVIII веку за време владавине Марије Терезије и њеног сина Јозефа II (Мартинов 2004: 36–37). Како наводи Ј. Ђукановић (2012) „у Војводини је све до краја Другог светског рата живела бројна немачка национална мањина од готово пола милиона житеља”, а „другу групу носилаца и прималаца утицаја немачког на српски језик чинили су наши људи који су се у последња два столећа школовали или на други начин образовали или обучавали у земљама немачког језика (Аустрији, Немачкој и Швајцарској)” (2012: 23).⁴

Б. Голубовић (2007) разликује три слоја лексике немачког порекла: (1) германизме код којих је немачки језик директан извор; (2) речи код којих је немачки језик посредник, а порекло им је старогрчко и латинско, иако су настале тек након изумирања ова два језика и представљају интернационализме; (3) речи код којих немачки није ни изворни ни језик посредник, већ из њега потиче само модел и српске и хрватске лексеме називане калкови и преведенице (2007: 65–66). Ауторка другу групу назива *интернационалним германизмима* (Голубовић 2007: 65), а трећу *сирруктурним германизмима* (Голубовић 2007: 71). Анализирајући германизме у српском и у хрватском, на основу периода када су немачке лексеме продрле у ове језике, ауторка разликује позајмљенице из старовисоконемачког, као што је реч *ваја*, која потиче од старовисоконемачке речи *waga*; позајмљенице из средњевисоконемачког, као што су *фарба* од речи *farwe* и *ироф* од речи *grave*; и највећу групу – позајмљенице из нововисоконемачког, које су из тематских група *кућних послова*, *одеће* и *одеће*, *пољопривреде*, *занатлиства* и *грађевинарства*, као што су нпр. *кнедла*, *кифла*, *јасош*, *цила*, *лампа*, *лустер* и *лопор* (Голубовић 2007: 65, 71).

Према Ј. Ђукановићу (2012), немачке лексеме су „у највећем броју преузете из јужнонемачких и баварско-аустријских дијалеката којима су се служили житељи Аустрије и Баварске, али су дошле и из говора Немаца у Војводини који представља својеврсну архаичну и петрифицирану мешавину швапских и баварских дијалеката са примесима мађарског па и српског језика” (2012: 24). Мањи број речи преузет је из стандардног немачког језика.

Германизме у српском језику обележавао је и Вук Ст. Караџић у *Рјечнику*. Како наводи А. Пецо (1986) у првом издању *Рјечника* забележено је око 200, а у издању из 1852. око 280 германизама, што није превише имајући у виду да је *Српски рјечник* из 1852. богатији бројчано. Занимљиво је да такве лексеме често уз себе имају и одредницу „у војв.” (Пецо 1986: 271–272).

Немачки утицај оставио је трага у различитим аспектима свакодневног живота на овим просторима. О томе говори и З. Мартинов (2004).⁵

4 Према Ј. Костић Томовић (2017), неколико је назива за немачке досељенике. Најпогоднији је *Подунавски Немци* добијен према немачком називу *Donauschwabern*, који је „стиласки неутралан и прецизан” (2017: 52).

5 У овој монографији описује се немачки утицај не само у виду намирница и покућства, већ и нових начина припремања и конзервација хране, фиксирања распореда obroka, увођења хигијенских навика пре и после обода, постављања стола и коришћења *есцаја*, употребе модерних средстава (прибора) за спремање, чување и конзумирање хране, као што су *ванила*, *могле*, *нудл-бреј*, *флајн-машине* или *нус-машине* (Мартинов 2004: 80–90).

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

У овом истраживању коришћен је асоцијативни експеримент помоћу онлајн-анкете у којој је учествовао 171 испитаник друштвене мреже Фејсбук током неколико дана априла 2025. године, колико је трајало анкетирање помоћу три групе питања. Циљ је био да се, захваљујући референтној тачки, тј. из перспективе коју чини социометријски хетерогена друштвена група, открије прототипична реакција (најфреквентнији асоцијат) са негативно маркираном колективном конвенционалном представом. Коришћена је слободна асоцијација на стимулусе *лојор*, *лејива*, *кликер*, *ишћала* и *цијла*. Резултати су компаративно анализирани са подацима у асоцијативним речницима српског језика (АРСЈ и ОАРСЈ). Други део анкете био је део тзв. контекстуалне анализе синонимије. Од испитаника се, помоћу недовршених реченица, желело дознати како се пореди употреба двосложних именица германског порекла типа *ваја*, *ваніла*, *есцај* и *мајсјор* са синонимним именицама српског (и једном турског) порекла са циљем да се сазна да ли се фреквентније користи позајмљеница или реч домаћег порекла и чиме је то условљено. Део анкете садржао је и питања дата путем Ликертове скале о томе какав став испитаници имају о позајмљеницама у српском језику међу којима су и германизми.

Статистички, у истраживању је учествовало 76,6% жена и 23,4% мушкараца. Старосно најбројнију структуру чинили су средњошколци (44,4%), а затим студенти старости од 18 до 31 године (35,7%). Испитаника старости од 31 до 43 године било је 18, што чини 10,5%, а испитаника старости од 44 до 56 година било је 7,6%. Најмање је било пензионера, 3, што је 1,8% испитаног узорка.

АНАЛИЗА АСОЦИЈАТИВНОГ УПИТНИКА

Овај део истраживања тицао се пет стимулуса: *лојор*, *лејива*, *кликер*, *ишћала* и *цијла*, а анализа је обухватила првих једанаест најфреквентнијих асоцијата компаративно анализираних помоћу АРСЈ и ОАРСЈ. Као контролни речници послужили су и *Речник српскога језика* Матице српске (у даљем тексту: РМС), *Велики речник српских речи и израза* (у даљем тексту: ВРСРИ), *Дијигитални речник немачког језика* (*Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache* – DWDS) (у даљем тексту: ДВДС) као и дигитална верзија Дуденовог *Немачког универзалног речника* (*Duden – Deutsches Universalwörterbuch*) (у даљем тексту: ДУДЕН). Етимологија речи анализирана је на основу Дуденовог *Етимолошког речника* (*Duden – Das Herkunftswörterbuch*) (у даљем тексту: ДЕВ) и *Етимолошког речника* (*Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*) В. Фајфера, интегрисаног у *Дијигитални речник немачког језика* (у даљем тексту: ЕВДВДС). Резултати су показали следеће:

а) лексема *лојор*:

Према РМС, лексема *лојор* богате је деривације. Део је ВРСРИ, АРСЈ и ОАРСЈ.⁶ Немачка лексема од које води порекло овај германизам је именица *Lager*,

6 У АРСЈ стимулус *лојор* садржи најфреквентније асоцијате: *вајра* (79), *рај* (69), *мучење* (62), *срп* (54), *Јасеновац* (49), *зайвор* (23), *Аушвиц* (20), *камп* (14), *концентрациони*, *шайор* (13) и *ишћала* (12). ОАРСЈ реакцију *лојор* наводи на низ *Јевреји* (12), *Немци*, *шорор* (4), *ослободити* (3), *Хрвај*, *ирансјоршовај* (2), *хумор*, *лојор*, *немачка*, *немачки језик*, *ограниченост*, *слобода* (1).

која је према речнику ДВАС полисемантична и означава „1. место за спавање”, „2. а. смештај за трупе”, односно „б. камп за одмор” или „в. логор за затворенике”, или пак „3. групу људи, партију или државу са истим политичким становиштем, циљем”. Четврта, пета, шеста и седма семема односе се на стручни жаргон из области трговине, геологије, технике и грађевинарства. Према ДЕВ, ова лексема германског је порекла. Њен старовисоконемачки облик гласи *legar*, а средњевисоконемачки *leger* и стоји у вези са глаголом *liegen* (срп. *лежати*). Данашњи облик *Lager* представља дијалектизам и постао је доминантан у XVII веку. Такође и М. Тривунац (2003) потврђује да *лојор* потиче од *Lager*.

Према резултатима истраживања на основу узорковане групе, најфреквентнији асоцијат је *место за мучење људи / мучилишће* (26) за који се изјаснило највише испитаника млађих од 18 година из Београда и то 11 женског пола и 16 мушког, а затим *Јасеновац* (25) који је 15 средњошколаца 12 женског пола навело као први „окидач” и 10 испитаника старости од 31 до 43 године углавном из Београда. Затим с на скали налази асоцијат *Аушвиц* (24), који је код 16 студената углавном женског пола (13) био прва асоцијација, и то 5 из централне Србије и 11 из Београда. Након тога следе *вајџра* (12), *камп* (11) код 10 средњошколаца (8) углавном из Београда (10), па *Други светски рат* (11) код студената и средњошколаца из Београда, међу којима су најбројније жене. Затим следе *нацизам / фашизам / Хитлер* (5), код испитаника старијих од 44 године и 2 студента из Београда и централне Србије. Затим следе *шатиор* (2), код испитаника из Београда старости више од 57 година и испитаника из јужне Србије, као и *сџрах / џуџа* (1), *Холокауст / Бањица* (1) код студента из Војводине и испитаника мушког пола из источне Србије старости од 31 до 43 године. Омисија (1) је уочена код једне средњошколке из Београда.

Компаративно посматрани са АРСЈ и ОАРСЈ, анализирани асоцијати показују да у свести узорковане анкетиране групе српске лингвокултурне заједнице јесте урезано колективно сећање на период Другог светског рата, док се примарна значења речи *лојор* (*прихваћилишће за изабелице, барака* и сл.) у одговорима испитаника јављају са ниском фреквентношћу или уопште не постоје. Следећи графички приказ показује резултате:

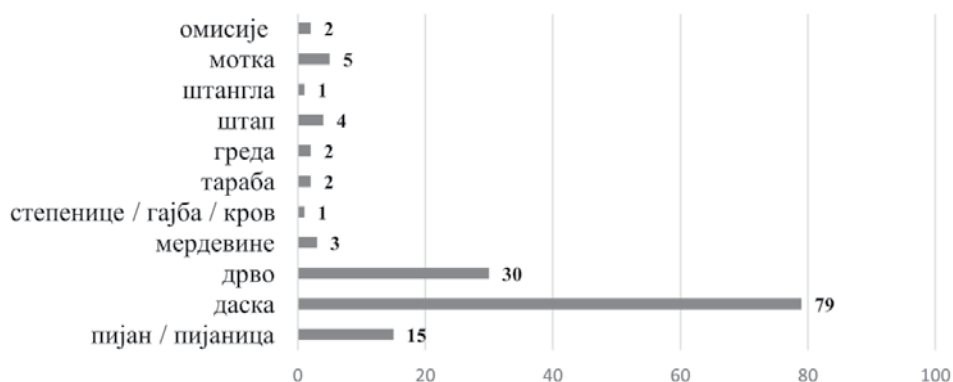

Приказ 1: Фреквентност асоцијата на стимулус *лојор*

б) лексема *лейва*:

Лексема *лейва* део је РМС, али није део асоцијативних речника, а нема је ни у приручнику Клајн, Шипка. Порекло њено није описано ни у литератури о германизмима. Лексема за „дугу резану даску малог пресека, која се углавном користи као грађевински материјал за кровове и ограде” у немачком је *Latte*, према речнику ДВДС. Настала је од истозначне старовисоконемачке речи *latta* из IX века. Према речнику ЕВДВДС она води порекло од германског корена **laþþō*. С обзиром на еквивалентност значења немачке лексеме и германизма, могло би се говорити о изворној лексеми и позајмљеници.

Према резултатима истраживања, на стимулус *лейва* најфреквентнији асоцијат био је *даска* (79), и то код најбројнијих испитаника старости од 44 до 56 година углавном из Београда, а најмање из западне Србије (6). Затим следи асоцијат *дрво* (30), за који се изјаснио највише средњошколаца (18) из Београда, па еталон *пијан* / *пијаница* (15) као део компаратума *лейва* (*пијан* као *лейва* није забележен у овом истраживању). Највише ових одговора дали су испитаници старости од 44 до 56 година из Београда (9). Затим следи асоцијат *мојка* (5) међу испитаницима старости од 31 до 43 године из западне и јужне Србије па *шишај* (4), *мердевине* (3), а *шараба*, *греда* и *омисије* (2) нису фреквентне. Најмање фреквентан асоцијат је *степенице* / *гајба* / *кров* (1) код студената из централне Србије и германизам *шишанила* (1). Резултат показује поларизован став и да код једног дела испитаника постоје стереотипи захваљујући еталону својственом разговорном стилу.⁷ Ево графичког приказа овог резултата:

Приказ 2: Фреквентност асоцијата на стимулус *лейва*

в) лексема *кликер*:

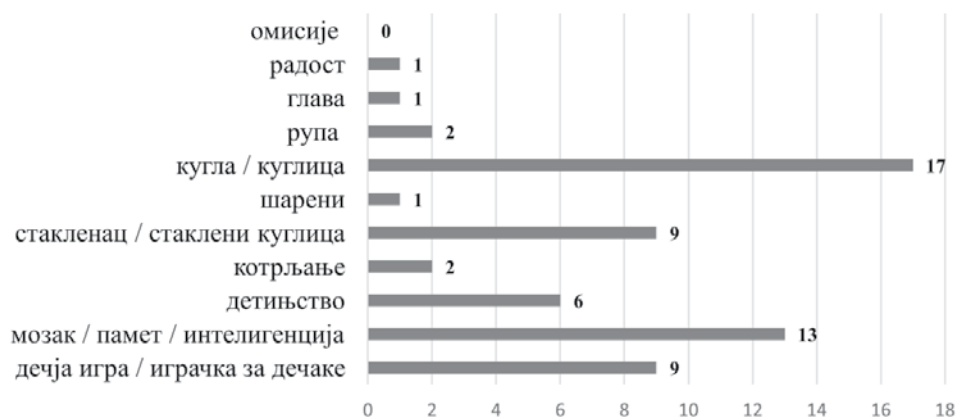
Лексема *кликер* део је општег лексичког фонда.⁸ Богате је деривације, али не и полисемије. Не налази се у АРСЈ, али је део ОАРСЈ и као реакција среће се

7 У Фразеолошком рјечнику хрвајскога или српског језика (у даљем тексту: ФРХСЈ) Ј. Матеша под одредницом *пијан* наводи следеће: *мршав пијан*, *пијан до даске*, затим еталоне *пијан као бичва*, *пијан као бајина*, *пијан као чей*, *пијан као ћускија*, *пијан као дрво*, *пијан као дуја*, *пијан као клен*, *пијан као лијевача*, *пијан као мајка*, *пијан као мејла*, *пијан као њањ*, *пијан као сјекира*, *пијан као смук*, *пијан као свиња*, *пијан као земља* и *ирешител пијан*.

8 Према речнику ЕВДВДС, ова лексема води порекло од глагола *klicken* забележеног још у XVI веку и представља оноματοпеју звука који настаје приликом „куцања чашама”, „притиска на неко дугме” или „судара два кликера”.

на *лоџика*, *сиџан* (2), *браон*, *мало*, *смешно*, *џехника* (1), а множински облик *кликери* реакција је на *лоџика* (2) и *џава* (1). Сличност дефиниције РМС и Б. Голубовић (2007) постоји, али се код ње додају и фразе *имаџи кликер* са значењем „бити интелигентан”, *имаџи кликер за неџио*, односно „бити талентован у једној области”, са ознаком „језик младих”. Као изведенице наводе се *кликерчић*, затим *кликерче* са значењем „мало, неразвијено дете” и *кликераш*, односно „паметан човек” (Голубовић 2007: 271). Богато деривационо гнездо *кликер* има и код Б. Герзића (2012), па тако *кликераш* означава „бистру особу”, а глагол *кликнуџи* означава „синутити (мисао)”. Немачка лексема *Klicker* нема исто примарно значење као германизам, већ је прва семема „уређај или прекидач на који се кликне (и тако ствара звук клика)”, а и друга и трећа у речнику ДВДС стоје у вези са њом и припадају различитим стручним доменима. Тек четврта објашњава да се ова лексема користи као „синоним за реч *Murmel* (срп. *Кликер*)” и то у „регионалним варијететима који припадају западном делу централног дела Немачке, а може и у метонимијском смислу означавати *Spiel mit Murneln* (срп. *игру са кликерима*)”. Као таква, она је пример еволутивног развоја значења у изворном језику, док позајмљеница задржава једно од старијих значења.

Стимулус *кликер* према резултатима истраживања има најфреквентнији асоцијат германског порекла *куџа* / *куџица* (17), и то највише код женске студентске популације обухваћене истраживањем (10) углавном из Београда, а затим *мозак* / *џамеџи* / *инџелигенција* (13), највише код испитаника старости од 31 до 43 године из јужне Србије (8), *сиџакленац* / *сиџаклени куџица* (9), углавном код средњошколске популације (6) из Београда, *дечја игра* / *играчка за дечаке* (9) са највише одговора код средњошколаца из Београда (5), *деџињсиџво* (6), и то код средњошколаца у Београду (4), и из јужне Србије и централне Србије, а затим *коџтрљање* (2), *руџа* (2), док *џава* (1), код испитанице старости од 44 до 56 година из Београда, *радосџи* (1), *шарени* (1) имају најмању фреквентност на скали. Омисија није било. Асоцијати показују да код испитаника нема стереотипа, јер испитаници детињство виде као срећан и безбрижан део живота. Следећи графички приказ је у вези са овим стимулусом:

Приказ 3: Фреквентност асоцијата на стимулус *кликер*

г) лексема *шћала*:

Лексема *шћала* део је РМС и ВРСРИ. Није део АРСЈ, али се налази као реакција у ОАРСЈ на *немачки језик, сељак, зиг* (1), а има и множински облик (*шћале*) као реакција на *ћрозор*. Ова лексема води порекло од немачке речи *Stall* (Голубовић 2007: 118), а према речнику ЕВДВДС значење изворне лексеме *Stall* подудар се са значењем германизма, што потврђује речник ДВДС. Среће се и у германском и у латинском језику свдећи се на индоевропску реч **stadhlo-* која у себи има корен **stā-*, **stā-* са значењем „стајати”. Према М. Тривунцу (2003) *шћала* је у српском језику „још увек чешћа у свакидашњем говору но коњушница или стаја” (Тривунац 2003: 120), што би се могло потврдити или демантовати истраживањем имајући у виду да је М. Тривунац овај закључак донео 1937.

Истраживање на узорку од 171 испитаника друштвене мреже Фејсбук показује да у српском језику највећу фреквентност на стимулус *шћала* имају поједине домаће животиње попут *крава* (58), *коњ* (14), *свиња / свиње* (3), *овце* (2), *маћарац* (1), а највише таквих одговора дали су испитаници женског пола старости од 31 до 43 године из јужне Србије. На средини скале су асоцијати *домаће животиње* (6) и *сћока* (4). Високо на скали фреквентности је *месћо где се чувају животиње / месћо за животиње* (17) упркос инпуту да реакција мора бити прва реч на задати стимулус. У таквим одговорима предњаче средњошколци (11). Очекиване реакције имали су асоцијати *село / ранч* (7), а стереотип имао је асоцијат *моја соба* (1), студента из Београда. Омисија није било. Ево графичког приказа свих асоцијата на задати стимулус:

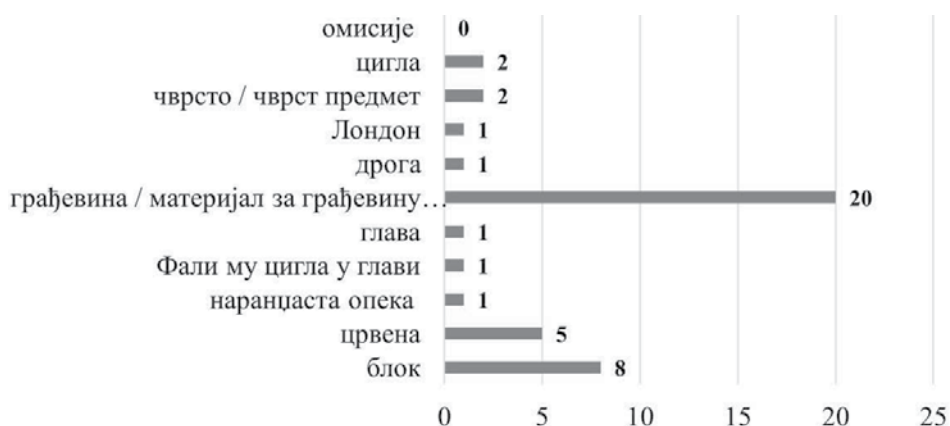
Приказ 4: Фреквентност асоцијата на стимулус *шћала*

д) лексема *цићла*:

Лексема *цићла* део је РМС и према ВРСРИВ, осим што је немачког порекла, потиче и из латинског („од лат. *tegula*”) а Ј. Костић Томовић (2017) и Б. Тривунац (2003) потврђују да је настала преузимањем немачке речи *Ziegel* (Костић Томовић 2017: 57; Тривунац 2003: 128). Овај германизам показује да није увек лако утврдити да ли је лексема преузета из немачког или је немачки језик посредник,

јер је и у њему она позајмљеница из латинског, од речи *tēgula*, према речнику ДЕВ. Ипак, ова лексема припада стандардној, прагматички необележеној лексци (Костић Томовић 2017: 57).

Према истраживању, стимулус *циџла* као најфреквентнији асоцијат има *грађевина / материјал за грађевину / градња / кућа* (20) и овај одговор, без стереотипа, дали су углавном испитаници из западне Србије старости од 31 до 43 године. Затим следи *блок* (8), који су навели средњошколци (3), студенти (3) и два испитаника: један из јужне Србије (од 31 до 43 године), и испитаник из источне Србије старости од 44 до 56. Високо рангиран је и асоцијат по боји *црвена* (5), која су навела три средњошколца из Београда, један студент и испитаница од 31 до 43 из централне Србије. С друге стране, *наранџаста опека* (1) није. Затим следе *чврсто / чврст предмет* (2), и *циџла* (2), а најниже ранжирани на скали су исказ *Фали му цигла у глави* (1), и асоцијат *глава* (1). Ове одговоре дао је студент из Београда и испитаница старости од 44 до 56 година из Београда. У истраживању се нашао асоцијат маркиран негативном конотацијом *дрога* (1) и њега је дао студент из Београда. Срео се и асоцијат *Лондон* (1) код испитаника из централне Србије старости од 31 до 43 године, а омисија није било. Анализа овог стимулуса показује да код испитаника углавном нема стереотипа те да се срећу реакције у вези са примарним значењем. Наредни графички приказ показује резултате:

Приказ 5: Фреквентност асоцијата на стимулус *циџла*

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА СИНОНИМА

У овом делу истраживања пошло се од хипотезе да, уколико се чешће користи парњак домаћег порекла, то значи да испитаници имају извесни негативни став према парњаку германског порекла. Анализу су чиниле именице тематске групе *йо-кућсџво*, попут *ваџа*, *ванџла*, *есџајџ*, али и именица *мајсџор*, а као помоћ коришћени су и двојезични *Немачко-срџски речник* Милоја Ђорђевића (у даљем тексту: НСР), *Немачко-срџски, срџско-немачки речник* издавачке куће *Јасен* (у даљем тексту: ЈАСЕН), *Универзални немачко-срџски речник издавачке куће ПОНС* (у даљем тексту: ПОНС), као и *Немачко срџскохрџајски речник* Ј. Кангрџе из 1975. (у даљем тексту: НСХР). Резултати су показали следеће:

а) лексема *ваја*:

Лексема *ваја* део је РМС и према приручнику Клајн, Шипка потиче од „нем. Waage”. Исте семеме наведене у РМС део су и речничког чланка лексеме *Waage* у речнику ДВАС.⁹

Према резултатима истраживања, на питање *Када чујем да неко користи 'ваја', а може да каже 'мерач' или (шур.) 'каниар', ја ...* одговори испитаника су били неутрални, тј. без негативно вредносно обојених ставова: *Не реајујем. / Немам реакцију на ово. / Не реајујем, јер свако има своје мишљење. / Ништа не урадим, јер и ја кажем иако. / Не осећам реч 'ваја' као сйрану. / Сйандардно* (16). Такве одговоре имају све хетерогене групе обухваћене истраживањем. Позитивни ставови типа *Обрадујем се. / Ова реч је одомаћена код нас. / Друге речи ређе уиошредљавам. / ОК ми је 'ваја'. / Помислим на савремени уређај, јер је 'каниар' засйарео и није исйо шйо и 'мерач'* (10) такође имају све групе обухваћене истраживањем. Ипак, један део студената и средњошколаца из Београда имао је стереотипе негативно конотиране попут *Насмејем се. / Зачудим се. / Поледам зачуђено.* (2) / *Пређијем ја. / Ја йо никад нећу да кажем. / Занемарим сва йри ова йермина* (7).

б) лексема *ваніла*:

Лексема *ваніла* део је РМС и према приручнику Клајн, Шипка потиче од „нем. Weingel или Weidling”. Она није лингвистички описана у коришћеној литератури о германизмима.¹⁰ Учесталост њене употребе у савременом немачком језику описана је у речнику ДВАС бројем 2, на скали од 1 до 7, при чему број 1 значи „ретко”. Ово потврђује Ј. Ђукановићеву (2012) напомену наведену у теоријском делу о контактима између говорника српског језика и немачких дијалеката.

Према резултатима, лексема *ваніла* је одомаћена и према њој нема негативне маркираности. Ипак, занимљив је турцизам који представља конкурентну лексему овом германизму. На питање *Када чујем да неко користи 'ваніла', а може да каже 'наћве', 'коришо' или (шур.) 'чинија', ја ...* јављају се одговори типа *Чинија* (26) код 13 средњошколаца, 11 студената из Београда и 2 испитаника старости од 44 до 56 година из источне Србије / *Помислим да је архаичнија од речи 'чинија'. / Чешће кажем 'чинија'. / Корисйим обе* (16). Било је одговора средњошколаца и *Смайшрам да свако има йрава да корисйи коју жели. / Прихвайшам йо. / Немам нишйа йро-йив* (12). Један део испитаника старости од 31 до 43 године навео је да *'ваніла'*

9 Речник НСР, речник ЈАСЕН и речник ПОНС као преводе за лексему *Waage* наводе германизам *ваја* и лексему *йеразије*, док неколико деценија старији речник НСХР наводи германизам *ваја* и лексему *каниар* и *йеразије*.

10 З. Мартинов (2004) убраја *ванілу* у модернија средства (прибор) за справљање, чување и конзумирање хране. Лексема *Weingel* из дефиниције у речнику Клајн, Шипка није забележена ни у једном речнику стандардног немачког језика, етимолошком речнику, речницима варијетета немачког језика нити двојезичним немачко-српским речницима, коришћеним за ово истраживање. Лексема *Weidling* и њена варијанта *Weitling*, према речницима ДВАС и ДУДЕН, представља регионализам, користи се у Аустрији и југоисточној Немачкој, односно Баварској и означава „велику посуду која се шири према врху”. То потврђује и *Речник варијететног немачког језика У. Амона*. Ова лексема се не јавља у одабраним немачко-српским речницима, али се може наћи у *Немачко-хрвајском универзалном рјечнику* Ханзен-Кокоруш и сарадника па је дефинисана као „*austr.; velika posuda, velika zdjela, razg. vajndling, vajndla*”, што такође потврђује да је у питању аустријанизам.

и 'чинија' не значе *истио*, а четири средњошколца навела су да су 'најве' *жарјон* којим се означава велика задњица (4), што Речник српској *жарјона* не бележи.

в) лексема *есцајј*:

Као изворну лексему за германизам *есцајј*, Б. Голубовић (2007) навела је *Esszeug*, али се она не може наћи у стандардним речницима ДУДЕН и ДВДС, етимолошким речницима ДЕВ и ЕВДВДС, нити у двојезичним речницима – НСР, ЈАСЕН, ПОНС и НСХР. Није забележена ни у Речнику *варијететна* У. Амона нити у *Њемачко-хрватском универзалном рјечнику* Ханзен-Кокорун и сарадника. Ипак, на страници Wiktionary са напоменом и објашњењем значења стоји: „(Аустроугарска, архаично) сребрни прибор, прибор за јело, сет инструмената за унос хране”. Као такав, германизам *есцајј* показује тенденцију преузимања из регионалног говора, а не из стандардног слоја лексике.

Према резултатима истраживања, на питање *Када чујем да неко корисџи 'есцајј', а може да каже 'прибор за јело', ја ... већина хетерогених испитаника изјаснила се да немају обичај искључивосџи само збој сџраној порекла. / Не реаџујем. / Не обраћам џажњу. / Дивим му се (45). Ипак, код једног дела средњошколске популације обухваћене овим истраживањем приметни су стереотипи типа Помислим да је *сноб*. / Звучи *јосјодски*. / Помислим да се *јраве кулџурнијим нејо шџо јесу*. / Правим *хаос*. / Најџем се. / Збуним се. али и Нишџа џа не разумем. / Изнервирам се (2).*

г) лексема *мајсџор*:

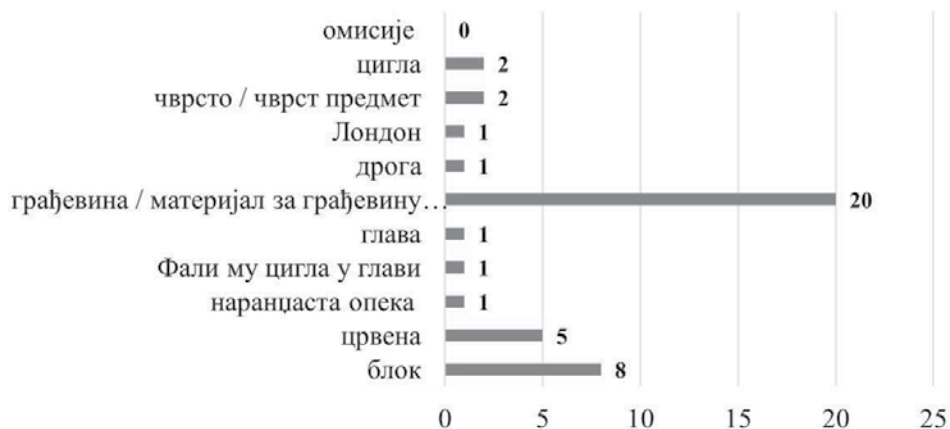
Порекло лексеме *мајсџор* различито РМС и ВРСРИ третирају. Према овим изворима, у питању је интернационализам¹¹ па је немачки језик играо посредничку улогу у њеном преузимању. Речник ЈАСЕН наводи лексеме *мајсџор*, *сџручњак*, *сџецијалисџа*, квалификовани занаџиџа, *учџиџељ* и *јосјодар* без додатних појашњења у којим контекстима су оне еквиваленти за немачку реч *Meister*. У Кантрџином речнику наведене су *мајсџор* и *учџиџељ*. У двојезичним речницама ПОНС и НСР наводе се прва, трећа и четврта семема из речника РМС и у складу са тим и преводи 1. мајстор, 3. стручњак-мајстор (ПОНС) / зналац, стручњак и 4. б. шампион(ка) (ПОНС) / (спорт) првак. Занимљиво је да се као пример наводи *мајсџор* у *бацању куле*, а не у шаху.

Према резултатима, на питање *Када чујем да неко корисџи 'мајсџор', а може да каже 'зналац', 'сџручњак' или 'јрофесионалац', ја ... највише одговора је било да Корисџим све. / Дивим му се. / Немам нишџа *јроџив*. / Одушевим се. / Слажем се. / Суџер. / Профи. / Ја корисџим 'мајсџор' (33). Ови одговори позитивно су маркирани и део су ставова свих хетерогених група обухваћених истраживањем. У истраживању су се нашли и одговори средњошколаца типа *Преферирам 'мајсџор' (3) / Ја кажем 'мажер' (1) / Кажем 'шефе' (1)*. Неколико студената (3) одговорило је: *Сџилски их**

11 Б. Голубовић (2007) наводи ову лексему међу германизмима, а у речнику наводи и немачку *Meister* и латинску *magister* као изворне (2007: 288). Сагласност да немачка *Meister* води порекло од латинске речи *magister* показује и М. Тривунац (2003), али наглашава да она „по свој прилици није у немачки дошла непосредно из латинског – како би се могло помислити према немачким етимолошким речницима – него преко старофранцуског облика *maistre*, којем одговара данашња реч *maitre*” (2003: 127–128). Речник ДЕВ пак наводи да и немачка и француска, а и италијанска лексема *maestro* води порекло од латинске речи *magister*.

разликујем – мајстџор је фризер, водоинстјалајтер... Сјручњак / љрофесионалац је инјтелекјуалнији ијиј. / Термин се већ одомаћио. / Мислим да љосјџоје значењске нијансе у наведеним речима. / Мајстџор може бијији занайијија, а зналац може бијији и научник. Професионалац је онај ко добро љознаје обласји којом се бави. / Наведене речи нису љојијиуни синоними ље се не моју корисјијији као замена за 'мајстџор'. Ипак, било је и одговора који су садржали стереотип типа Зачудим се. / Побесним. / Збуним се. / Мислим да је љујџо. / Помислим на фудбал. / Кажем да он Мајџиј шоу. Такве одговоре дали су студенти (3) и један средњџшколац из Београда.

Наведени германизми одомаћени су и у мањџј мери код средњџшколаца садрже стереотипе. Део анкете где су испитаници питани да путем Ликертове скале изнесу какав став имају према речима странаџа порекла у српском језику међу којима су и германизми показао је да 59,6% подржава став да је позајмљивање природан процес који се здравом језичком политиком планира. Ипак, податак да је 11,1% испитаника против германизма, тј. са ставом: „Чему германизми у српском језику. Наш језик је леп и без њих“, показује на скали негативно обојен став којим се оцртава стереотип према германизмима. Део средњџшколске популације обухваћене овим истраживањем не размишља о овом питању (26,3%), што се може тумачити незаинтересованошћу, али и присуством негативног става према германизмима. Важан је и податак да од 171 анкетираног 7% испитаника у конкурентном односу германизам – реч домаћег порекла предност даје речи домаћег порекла. У томе треба видети и потенцијално негативно обележен став према свему што долази са стране, а међу њима су и германизми. О томе говори наредни приказ:

Приказ 6: Став испитаника према речима странаџа порекла међу којима су германизми

РЕЗУЛТАТИ

Одговори испитаника на три истраживачка питања путем онлајн-анкете показују да су на задате стимулусе *лојџр*, *лејџва*, *кликер*, *ијијала* и *цијла* разноврсни асоцијати поларизовали скалу одговора. Стимулус *лојџр* садржи висок ниво маркираности, јер постоји снажно колективно сећање на Други светски рат. Асоцијати на стимулус *лејџва* у вези је са еталоном честим у разговорном стилу, односно фразеологизмом.

Најфреквентнији асоцијати у вези са стимулусом *шћала* тицали су се домаћих животиња па немају стереотипа. Стимулус *цила* показао је да су асоцијати углавном везани за примарна речничка значења и да не садрже превише стереотипа.

Резултати компаративне анализе употребе германизама *ваја*, *ванила*, *есцаји* и *мајсјор* и парњака домаћег порекла (и једног турцизма) показали су да је лексема *ваја* одомаћена те према њој не постоји отклон на релацији наше – страно, мада има неколико одговора са стереотипом (7 од 171). Слично је и са лексемом *ванила* која је конкурентна турцизму *чинија*. Ипак, употреба германизма *есцаји* код једног дела испитаника сматра се снобизмом, па садржи негативну асоцијацију. Употреба синонима домаћег порекла уместо германизма *мајсјор* упућује на поларизовану свест српске лингвокултурне заједнице која слику света гради на релацији наше – страно, иако се уочава да примери *зналац*, *сјручњак* и *мајсјор* нису прави синоними јер праве нијансе у значењу.

Када је реч о позајмљеницама у српском језику у које се убрајају и германизми, од укупно 171 испитаника њих 59,6% подржава став да позајмљивање не представља претњу лексичком систему српског језика, а 11,1% испитаника је против германизама у српском језику. У истраживању је 26,3% незаинтересованих средњошколаца.

ЗАКЉУЧАК

У циљу долажења до одговора на питање има ли стереотипа међу појединим двосложним именицама германског порекла, на узорку од 6,17% анализираних двосложних именица германског порекла, дошло се до неколико закључака. Стереотипи на узоркованој групи од 171 хетерогеног испитаника друштвене мреже Фејсбук у српској лингвокултурној заједници нису заступљени у већој мери. Њихово присуство забележено је код маркираних лексема обојених колективним сећањем на Други светски рат и еталонима из разговорног стила. Индикатор поларизоване свести српске лингвокултурне заједнице дате на релацији наше–страно очигледан је код 11,1% испитаника који асоцијативни прототип негативно маркирају заузевши став *Чему ћерманизми у српском језику? Наш језик је леп и без њих*, док 59,6% не види проблем у вези са позајмљеницама у српском језику где спадају и германизми. Тиме се други део хоризонталне скале стереотипа позитивно маркира. Конкурентност дата на релацији позајмљеница германског порекла – реч домаћег порекла (и један турцизам) показала је одомаћеност појединих германизама, али и осећај за стилско варирање исказа будући да поједини парови нису прави синоними.

ИЗВОРИ

- Ammon 2004: Ulrich Ammon. *Variantenwörterbuch des Deutschen*. Berlin: Walter de Gruyter.
 Вики: Wiktionary, the free dictionary. <https://en.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Main_Page>. [8. 2. 2026].
 Герзић 2012: Боровој Герзић. *Речник српској жаргона*. Београд: СА.
 Драгићевић и др. 2011: Рајна Драгићевић, Предраг Пипер и Марија Стефановић. *Образложни асоцијативни речник српског језика* (II део; од реакције ка стимулусу). Београд: Београдска књига: Службени гласник.

- ДВАС: *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart*. <<https://www.dwds.de/>>. [8. 2. 2026].
- ДЕБ: *Duden – Das Herkunftswörterbuch*. [Šesto, prerađeno izdanje.] Berlin: Duden Verlag.
- ДУДЕН: *Duden – Deutsches Universalwörterbuch*. <<https://www.duden.de/woerterbuch>>. [8. 2. 2026].
- Ђорђевић 2022: Милоје Ђорђевић. *Nemačko-srpski rečnik. Nemački kao strani*. Novi Sad: Prometej.
- ЕВДВАС: *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen (Wolfgang Pfeifer)*. <<https://www.dwds.de/d/wb-etymwb>>. [8. 2. 2026].
- Зећевић 2014: Сlobодан Зећевић. *Nemačko-srpski, srpsko-nemački rečnik*. Beograd: Jasen.
- Кангрга 1975: Јован Кангрга. *Немачко-српскохрватски речник*. Београд: Просвета.
- Клајн, Шипка 2006: Иван Клајн, Милан Шипка. *Велики речник српских речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Матешић 1982: Јосип Матешић. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић и Марија Срефановић, *Асоцијативни речник српског језика* (1 део; од стимулуса ка реакцији). Београд: Београдска књига: Службени лист СЦГ: Филолошки факултет у Београду.
- ПОНС 2010: *Univerzalni nemačko-srpski rečnik*. Beograd: Klett.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Hanzen Kokoruš i dr. 2023: Renate Hanzen Kokoruš, Josip Matešić, Zrinka Pečur Medinger i Marija Zinka. *Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, Institut za hrvatski jezik.

ЛИТЕРАТУРА

- Балашова 2005. Е. А. Балашова. *Фрагменти наивной картины мира русских и словенцев по данным обыденных толкований слов Социалистический подход, Автореф. дис.* Научная библиотека диссертаций и авторефератов. <<http://www.dissercat.com/content/fragmenty-naivnoi-kartiny-mira-russkikh-i-sloventsev-po-dannymobydennykh-tolkovanii-slov-so#ixzz3wVKOJLAX>>. [8. 2. 2026].
- Бартмињски 2011: Жежи Бартмињски. *Језичка слика свећа, Језик – слика – свећ: Етнолингвистичке студије*. Београд: Слово славиа.
- Вежбицка 1996: А. Вежбицка. *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари.
- Golubović 2007: Biljana Golubović. *Germanismen im Serbischen und Kroatischen*. München: Verlag Otto Sagner.
- Драгићевић 2018: Рајна Драгићевић. *Српска лексика у прошлости и данас*. Нови Сад: Матица српска.
- Драгићевић 2024: Рајна Драгићевић. *Лексиколошка лингвокултурологија*. Нови Сад: Матица српска.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић. „Лингвокултуролошка упоредна истраживања етнокултурних стереотипа”. *Анали Филолошког факултета* 22, 201–214.
- Ђукановић 2012: Јован Ђукановић. „Немачко-српски језички контакти”. *Преводилац*, бр. LXVII, 21–34.
- Костић Томовић 2017: Јелена Костић Томовић. „Германизми у савременом српском језику, у германославистичкој литератури и у роману 'Семпер идем' Ђ. Лебовића”. *Комуникација и култура online*, VIII/8, 48–87.
- Мартинов 2004: Златоје Мартинов. *Немачки утицај на исхрану Срба у Банаји*. Панчево: Мали Немо.
- Маслова 2001: В. А. Маслова. *Лингвокултурологија*. Москва: Академия.
- Павлова 2013: Анна В. Павлова. „Лингвистическая культурология в поисках „этнической ментальности””. Сборник статей. Санкт-Петербург: Антология.
- Ресо 1986: Asim Peco, „Germanizmi u Vukovu 'Srpskom rječniku' iz 1852”. *Filologija*, XIV, 271–282.

- Поповић 2008: Људмила Поповић. *Језичка слика сиварносџи, коїниџивни асџекџи конџирасџивне анализе*. Београд: Филолошки факултет.
- Тарасов 2008: Евгений Фёдорович Тарасов. *Образ России извне и изнутри*. Москва: Институт языкознания.
- Trivunac 2003: Miloš Trivunac. „Nemački uticaji u našem jeziku”. *Srbi i Nemci*. Ur. M. Sofronijević. Kragujevac: Nova svetlost, 79–159.

Milena M. STOJANOVIĆ

Kristina Z. ILIĆ

ASSOCIATIVE PROTOTYPE OF SELECTED TWO-SYLLABLE NOUNS OF GERMAN ORIGIN IN THE SERBIAN LANGUAGE

SUMMARY

This study analyzed 22 two-syllable nouns of German origin in Serbian, out of 356 excerpted from the *Dictionary of the Serbian Language* by Matica Srpska. This research used an associative experiment through an online survey and contextual analysis of synonyms on the social network Facebook. The survey had three sections. The first part consisted of 5 stimuli of German origin drawn from the first 11 most frequent associates, aiming to determine the extent to which stereotypes are present among the sampled Serbian linguocultural community regarding the lexemes *logor* (Eng. *camp*), *letva* (Eng. *board*), *kliker* (Eng. *marble*), *štala* (Eng. *stable, stall*) and *cigla* (Eng. *brick*). The second part of the questionnaire involved a comparative analysis of the use of two-syllable nouns of Germanic origin in relation to synonyms of other origins as well as a question about the respondents' thoughts on loanwords in the Serbian language. This part of the survey included the lexemes *vaga* (Eng. *scale*), *vangla* (Eng. *a sort of a big bowl*), *escajg* (Eng. *cutlery*) and *majstor* (Eng. *master, repairman, artisan*). The third part of the questionnaire addressed respondents' attitudes toward loanwords in Serbian, among which are German words. The results showed that stereotypes are not represented to a greater extent, but where they do occur, they are the result of collective memory and represent “cultural baggage”.

Keywords: lexicology, Germanisms, words of foreign origin, linguoculturology.